

Veselá, Zdenka

Střední školství v českých zemích po druhé světové válce

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. I, Řada pedagogicko-psychologická. 1977-1978, vol. 26-27, iss. 112-113, pp. [47]-56

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/112844>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ZDENKA VESELÁ

STŘEDNÍ ŠKOLSTVÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH PO DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLCE

OKUPAČNÍ DĚDICTVÍ VE ŠKOLSTVÍ

Šestiletá nacistická okupace zanechala osvobozené republice značně okleštěné a deformované školství, neboť bylo po celou tuto dobu nacisty přizpůsobované potřebám germanizace naší země a fašistické politiky „převýchovy“ české mládeže.

Obdobně jako na jiných úsecích veřejného života byl i ve školství postupně vytvářen systém řízení, v němž „führerprincip“ umožňoval formou nařízení prosadit v krátké době cokoliv. Příklady svévole okupační moci a protektorátních úřadů jsou obecně známy. Méně je již známo, že byly také cílevědomě vytvářeny formální předpoklady tohoto svévolného postupu. Dokladem toho je např. výnos ministerstva školství a národní osvěty ze dne 28. února 1942, kterým se ruší hlasování při zkouškách všeho druhu a dává se výlučně právo rozhodování předsedovi zkušební komise, který „jest oprávněn změnit známky z písemné a ústní zkoušky, navržené zkušební komise... Účastní-li se zkoušky inspektor jazyka německého, přihlédne předseda zkušební komise k jeho stanovisku jako rozhodujícímu“.¹ Další nařízení ze dne 13. srpna 1942 zmocnilo ministra školství, „aby za účelem zjednodušení správy měnil bez ohledu na dosavadní právní předpisy organizaci školské správy a škol nařízením“.² Nařízením ministra školství ze 6. dubna 1943 byly zrušeny okresní školní výbory a nahrazeny školskými úřadovnými v čele s okresním školním inspektorem.³ Obdobně byly nařízením ze 16. listopadu 1943 zrušeny místní školní rady a školní výbory a nahrazeny „pověřeným představeným školní obce“, který byl jmenován okresní školskou úřadovnou. Jmenování bylo kdykoliv odvolatelné.⁴

Rozsáhlé zásahy byly provedeny do struktury českého školství. Na české vysoké školy byli dosazeni němečtí komisaři. Po událostech v listopadu 1939 byly české vysoké školy uzavřeny, tehdy údajně na tři roky. Jak je však známo, jejich činnost byla obnovena až v osvobozené republice.

Vedle vysokých škol byly postiženy také střední školy. Například v Brně hned po příchodu okupantů v březnu 1939 byly obsazeny budovy obchodní

¹ Věstník MŠaNO 1942, str. 180.

² Věstník MŠaNO 1942, str. 300.

³ Věstník MŠaNO 1943, str. 144.

⁴ Věstník MŠaNO 1943, str. 370.

akademie, obchodní školy, odborné hostinské školy, ženského učitelského ústavu, I. reálky a některých gymnázií.⁵ Výnosem z 8. září 1939 byla zrušena česká oddělení při francouzských lyceích v Dijoně, Nimes a Sain-Germain-en-Laye.⁶ Samozřejmě bylo zavedeno povinné vyučování němčině, která se postupně stávala hlavním předmětem.⁷ V obsahu vzdělání na středních školách došlo k likvidaci výuky českých národních dějin a dějin literatury, a tato výuka byla nahrazována tématy tzv. loyální výchovy, v níž se mísila nacisticky upravená historická a literární témata s „časovými“ úvahami.⁸ Ruku v ruce s těmito zásahy se šířila perzekuce studentů i vyučujících. Studium na středních školách bylo znemožněno žákům židovského původu, narůstal počet vyloučených ze středních škol, rozšiřovaly se nestudijní povinnosti škol. Po povinném sběru kostí byl zaveden povinný sběr kovů a papíru na školách, povinně se sbíral textil, ovocné pecky, olejnaté plodiny, léčivé byliny atd. Bylo stanoveno průměrné množství sběru na jednoho žáka za měsíc, „výkony“ škol a školních okresů byly soustavně sledovány. Vládní nařízení o povinné službě mládeže dávalo rozsáhlá práva nad mládeží ve věku od 10 do 18 let Kuratoriu pro výchovu mládeže.⁹

Od počátku školního roku 1941/42 byla změněna také organizační struktura středních škol s českým vyučovacím jazykem podle stavu v německém školství. Základním typem se stalo reálné gymnázium (chlapecké nebo dívčí), zvláštním typem pak gymnázium. Změna měla být provedena na reálném gymnáziu, reformním reálném gymnáziu a reálce postupně od školního roku 1941/42 od III. tříd, na gymnázium od I. a II. třídy. Ve srovnání s předcházejícím stavem nebylo do výuky na středních školách zařazeno kreslení, rýsování, deskriptivní geometrie a úvod do filozofie. Na všech typech byla dále rozšířena výuka němčiny na 6 hodin týdně ve všech ročnících. Nově byl zaveden předmět umělecká výchova. Výuka latině začínala na gymnáziích od 1. třídy. Na dívčích reálných gymnáziích byly zařazeny ženské ruční práce, nauka o vedení domácnosti, sociální a zdravotní péče a péče o dítě a vaření.¹⁰

⁵ Dějiny města Brna, sv. 2, Brno 1973, str. 153.

⁶ Věstník MŠaNO 1940, str. 139.

⁷ Týdenní přehled hodin pro školní rok 1940/41 určoval tyto počty hodin (týdně celkem), z toho němčina:

Gymnázium: I. — 33/6, II. — 34/6, III. — 35/5, IV. — 35/5, V. — 36/5, VI.—VIII. — 35/5.

Reálné gymnázium: I. 33/6, II. — 34/6, III.—IV. — 35/5, V. — 34/5, VI.—VII. — 36/5, VIII. — 35/5.

Reformní reálné gymnázium + reálka: I. — 33/6, II. — 34/6, III.—VII. — 36/5, VIII. — 35/5.

Věstník MŠaNO 1940, str. 227.

⁸ Pro představu uvádíme: Úsilí bratří Gracchů — srovnání s řízeným hospodářstvím Říše; Caesar — triumviráty. Vůdcovský systém v Říši — záruka blahobytu; Germánské kmeny připravují novou Evropu; Gotický rozkvět architektury a výtvarné umění mají původ v německém měšťanstvu; Daleko za hranicemi působí slovo německé reformace; Vliv německých filozofů na obrození našeho národa; Rasa — arijec — nearijec; Nový sociální řád na evropském kontinentě zrodil se v Říši; Adolf Hitler — první občan v Říši. Státní archiv Brno, fond B 22, kartón 615.

⁹ Věstník MŠaNO 1942, str. 222—228.

¹⁰ Věstník MŠaNO 1941, str. 270n. a 389n.

Uvedený zásah okupačních úřadů do středního školství byl někdy chápán tak, že prakticky přispěl, i když jeho motivy byly zcela jiné, k realizaci snah po vytvoření jednotné školy. Předcházející vývoj však ukazuje něco jiného. Úsilí o jednotnou školu šlo u nás cestou vytváření společného základu na nižším stupni střední školy a vedle toho zachovávalo a rozvíjelo diferenciaci na stupni vyšším. Součástí těchto snah bylo i další sblížení středních škol se školou měšťanskou a usnadnění přestupu ze školy měšťanské do středních škol.

Okupační úprava z roku 1941 tyto snahy ve středním školství nejen nepodpořila, ale naopak, narušila. Byl porušen společný dvouletý základ na nižším stupni střední školy. Byl značně omezen počet žáků na měšťanské škole, která byla změněna na tzv. školu hlavní, navazující na IV. třídu školy obecné. V místech s dosud pětitřídními obecnými školami, na něž navazovala škola měšťanská, byly obecné školy rozšířeny na osm postupných ročníků. Obecná škola se tak měla stát základem vzdělání pro převážnou část mládeže.¹¹ Počet dětí v jejich třídách byl zvýšen na 60, v jednotlivých třídách na 50 žáků ve třídě.¹² Na hlavních školách bylo zastaveno nepovinné vyučování cizím jazykům, které bylo předpokladem pro přestup na školy střední.¹³

Je jistě zbytečné uvádět, že na všech stupních škol byla jako součást germanizace českých zemí rozšiřována výuka němčině. Na měšťanských školách byla zavedena němčina jako povinný předmět již ve školním roce 1939/1940.¹⁴ Na školách obecných byla němčina zavedena nejdříve jako předmět nepovinný, a to od III. třídy vládním nařízením z 25. ledna 1940,¹⁵ od 13. listopadu 1940 byla zavedena jako předmět povinný v rozsahu 3 hodiny týdně v ročnících III.–V., v rozsahu 4 hodin týdně pak v ročnících VI.–VIII.¹⁶ Ve školním roce 1942/43 už byla výuka němčině povinná od I. třídy s tímto týdenním počtem hodin: třída I.–II. – 4 hodiny týdně, třída III.–V. – 7 hodin týdně, třída VI.–VIII. – 6 hodin týdně.¹⁷ Nešlo samozřejmě jen o jazykovou výchovu. Výuka němčině se měla stát hlavním prostředkem nacistické školní výchovy mládeže.¹⁸

¹¹ Věstník MŠaNO 1941, str. 282, 288n., dále 1943, str. 193n., 1944, str. 26n.

¹² Věstník MŠaNO 1941, str. 233n.

¹³ Počítalo se spíše s opačným řešením. V duchu tzv. výběrovosti hlavní školy měl být její žák, který „buď svým slabým prospěchem nebo chováním se ukáže nehodným, aby byl dále vzděláván na této škole, bude rozhodnutím porady učitelského sboru propuštěn z hlavní školy. Svě vzdělání dokončí pak na obecné škole...“ Věstník MŠaNO 1942, str. 306.

¹⁴ Věstník MŠaNO 1940, str. 15n.

¹⁵ Věstník MŠaNO 1940, str. 196.

¹⁶ Věstník MŠaNO 1941, str. 169.

¹⁷ Věstník MŠaNO 1942, str. 281.

¹⁸ „Vyučování němčině má však také seznamovati žáky s německým národem, jeho životem, jeho státem a jeho velkými muži. Bude co nejvíce sloužiti myšlence spolupráce obou národů. Proto musí být ve cvičných větách i v souvislých člancích cvičebnic (čítanek) vhodné příklady, které budou podporovati všechno úsilí k tomu směřující. Věrnost k Velkoněmecké říši a jejímu vůdci, poznání německého lidu a nejdůležitějších zjevů dnešního německého života, úcta k německému národu, jeho symbolům a zástupcům, dobré sousedské spolužití, vůle k společné práci v společném životním prostoru: tyto a podobné myšlenky zprostředkuje žákům vyučování němčině. Žák nemá mít pocit, že se učí cizímu jazyku. Má spíše nabývatí vědomí, že se učí

Poměrně nejméně bylo postiženo nacistickými zásahy školství učňovské. Zejména v prvních letech okupace pokračovaly snahy o odborné zaměření přípravy učňovského dorostu. Název „živnostenská škola“ byl změněn na „učňovská škola“, která mohla mít podle potřeby odborná oddělení pro živnosti kovodělné, stavební, dřevodělné, potravinářské a poživatinářské, oděvní, grafické, dále odborné oddělení pro obchod, peněžnictví, správu, pro dopravu a jiná kupecká povolání. Třídy, které navštěvovali žáci z různých povolání, vytvářely oddělení různých živností. Uvnitř oddělení měly být vytvářeny odborné třídy pro žáky jednoho povolání nebo povolání, které s ním úzce souviselo. Ve třídách s žáky různých živností měly být zřizovány odborné skupiny (nejméně pro 10 žáků stejného nebo úzce příbuzného povolání), v nichž by se odděleně vyučovalo odborným předmětům.¹⁹ Tato struktura učňovského školství, doplněná v roce 1943 o nově zavedený tříletý učební obor „vyučení horník“ s povinnou docházkou do učňovské školy, zůstala zachována po celé období okupace.²⁰

Jestliže na rozdíl od jiných typů škol nebyly změny ve struktuře učňovského školství v zásadě v rozporu s předválečnými záměry, neznamenalo to, že snahy okupantů o přizpůsobení výchovy pracujícího dorostu vlastním záměrům a potřebám se plně neprojevovaly i zde. Svědčí o tom ta skutečnost, že síť učňovských škol byla omezována. Povinná výuka němčině s jejím „výchovným“ cílem se i zde stala hlavním předmětem. Byla omezována výuka teoretických základů odborných předmětů. Učební doba mohla být zkrácena na dva roky,²¹ úřady práce mohly podle potřeb převést učně i v průběhu učební doby do jiných podniků podobného pracovního odvětví, u učňů v prvním ročníku i do jiného pracovního odvětví.²²

Poslední léta nacistického panství v našich zemích, která byla poznamenána „totálními“ mobilizacemi, měla najít nové zdroje pro vedení války, a proto přinesla do školství další neblahé zásahy. Byly zabírány další školské objekty a dále se zhoršovaly materiální podmínky pro práci na školách. Stále více učitelů a studentů středních i odborných škol bylo zařazováno na nejrůznější práce, ať již krátkodobě nebo trvale.²³ Na některých odborných školách byla v roce 1944 výuka zastavena. Na středních školách nebyly ve školním roce 1944/1945 otevřeny VIII. třídy.²⁴ Oktaváni byli při-

řeči národa, s kterým déle než 1000 let obývá společně jednu zemi, řeči Velkoněmecké říše, jejíž součástí je Protektorát Čechy a Morava.“ Věstník MŠaNO 1941, str. 256.

¹⁹ Věstník MŠaNO 1941, str. 127, 1942, str. 389, 1943, str. 222n., 232n.

²⁰ Věstník MŠaNO 1943, str. 262n.

²¹ Pro absolventy středních škol a škol jim na roveň postavených byla vládním nařízením z 9. 7. 1941 stanovena délka učební doby na 18 měsíců. Věstník MŠaNO 1941, str. 333n.

²² Věstník MŠaNO 1942, str. 263n.

²³ Toto pracovní nasazení vedlo někdy až k obětem na životech. Zvláštní příloha Věstníku MŠ z roku 1943 uvádí jména 15 žáků českých průmyslových škol z Brna, Moravské Ostravy, Kladna a Mladé Boleslavi, kteří zahynuli při náletu v Berlíně v listopadu 1943.

²⁴ Na dotaz ředitelství III. RG v Brně zaslaný počátkem školního roku 1944/45 zemskému prezidentovi v Brně, zda bude stanoven počet poboček pro VIII. třídy, což prý je nutné pro statistické účely, bylo sděleno: „Da im Rahmen des Massnahmen des totalen Kriegseinsatzes der Unterricht in den achten Klassen der tschechischen Mittelschulen nicht eröffnet oder kurz nach Schulbeginn eingestellt wurde, kann ich Ihren Ansuchen um nachträgliche Bewilligung der Gleichlaufklassen bei ihrer VIII.“

kázání na práce ve válečném průmyslu, ve stavebnictví a v zemědělství. V témže roce byly uzavřeny také septimy a studenti byli hromadně zařazováni do tzv. Technische Nothilfe, polovojskové organizace, v níž pod německým vojenským velením pracovali na odstraňování následků náletů na našem území i mimo ně. V zimních měsících se pak na mnoha českých školách nevyučovalo vůbec, protože nacisté zakázali všechny dodávky paly.²⁵

Věstník ministerstva školství z těchto let je přímo snůškou výnosů tohoto charakteru. Přináší výnosy o přiznání dospělosti žákům VII. třídy středních škol, kteří byli úřadem práce povoláni k pracovní povinnosti,²⁶ o doložkách na vysvědčeních žáků, kteří se pro rozsáhlejší nasazení ve službě důležité pro válku (uvádí se jako hranice nejméně 18 hodin týdně po dobu tří měsíců) výrazně zhoršili v prospěchu.²⁷ Dnes již poněkud humorně zní, ale dobovou situaci soumraku nacistického panství výstižně charakterizuje výnos ministerstva školství ze 14. června 1944, v němž ministr školství navazuje na výnos dřívější a praví: „... Vybízím znovu správy škol, aby daly, zvláště také u městských dětí, podnět k chození na boso, jež podporuje zdraví a zároveň šetří obuv, a v tělesné výchově na vhodných cvičištích žáky a žákyně na to ponenáhlu navykaly.“²⁸

V dusném ovzduší protektorátu bylo takto šest let mrzačeno a deformováno celé národní školství, po všechna léta bylo ve všech směrech přizpůsobováno fašistické politice převýchovy a duševní degradace veškerého našeho národa.

Proto v roce 1945 poskytovalo naše školství žalostný obraz, který bylo zapotřebí co nejrychleji a nejdříve změnit. Po osvobození k tomu byly vytvářeny podmínky, a tak bylo zahájeno nové období nejen v životě naší společnosti, ale i v životě školství.

Úsilí o překonání důsledků okupace

Porážka nacismu a rozhodující úloha Rudé armády při osvobození Československa umožnila zahájit obnovu mírového života na základě Košického vládního programu. Košický vládní program, oficiálně vyhlášený 5. dubna 1945, jehož základem byly návrhy moskevského vedení KSČ, stanovil základy politického, hospodářského a kulturního vývoje v osvobozené republice. Vedle úkolů spjatých s dokončením vojenské porážky nacismu byly základem programu směrnice vnitřní politiky nové vlády. Košický vládní program rozšiřoval a prohluboval demokratická a sociální práva lidu. V souladu s našimi historickými tradicemi byly vytvářeny nové orgány státní moci a veřejné správy – národní výbory. Byly vyhlášeny národní práva a svébytnost slovenského národa. Byla přijata opatření pro očistu od fašismu, pro postih nacistů a kolaborantů. Zásady Košického

Klasse – sei es nur zu statistischen Zwecken – nicht stattgeben.“ Státní archiv Brno, fond B 22, kartón 806.

²⁵ Dějiny města Brna, sv. 2, Brno 1973, str. 153.

²⁶ Věstník MŠaNO 1944, str. 4n.

²⁷ Věstník MŠaNO 1944, str. 17n.

²⁸ Věstník MŠaNO 1944, str. 174.

vládního programu dále stanovily demokratizaci vzdělání, vědy a kultury. Osvobozené Československo tak bylo budováno na nových základech, které dávaly lidu široké možnosti uplatnění na správě a řízení státu a vytvářely podmínky pro zpřístupnění všech skutečných hodnot co nejširšímu okruhu pracujících. Součástí těchto snah bylo i úsilí o rozvoj školství a další demokratizace naší školské soustavy.

První kroky po osvobození směřovaly ve školství k tomu, aby se v co nejkratší době zahájilo vyučování. Nebyl to úkol snadný. Okupační dědictví spolu s válečnými škodami přineslo novému státu do vínku řadu zničených nebo vážně poškozených školních budov. Na mnohých školách nebylo vnitřní zařízení. V pohraničních územích, která byla v roce 1938 odtržena od republiky, bylo české školství zcela v troskách. Řada studentů a vyučujících se postupně vracela z pracovního nasazení a koncentračních táborů. Všechny obtíže však se rychle překonávaly mimořádnou lidovou aktivitou. Školští pracovníci za významné podpory národních výborů ihned započali s nápravou škod. Sotva týden po skončení okupace bylo zahájeno, i když na mnohých místech za nouzových podmínek, vyučování na většině škol obecných, měšťanských i středních. Postupně se otevíraly zrušené školy, zejména v pohraničním území. Po těchto školách zahájily vyučování dne 1. června také školy vysoké. Aby se alespoň v malé míře nahradily časové ztráty, byl školní rok prodloužen do 20. července.

V souladu s Košickým vládním programem odstraňovali školští pracovníci nejdříve nacistické zásahy v zaměření práce škol. Všechny předpisy vydané školními úřady po 30. září 1938, které odporovaly duchu Československé republiky a nevyhovovaly novým poměrům, byly prohlášeny za neplatné.²⁹ Ze školských služeb odcházeli pracovníci, kteří se provinili proti národní cti. Vraceli se vyučující perzekvovaní za okupace. Na střední a odborné školy znovu nastupovali vyloučení žáci, kterým bylo třeba věnovat zvláštní péči. Ministerstvo školství přijalo opatření k odstranění křivd, způsobených žactvu středních škol a učitelských ústavů v době okupace.³⁰ Na měšťanských školách byli nejpozději na počátku školního roku 1945/46 přeřazeni do příslušné třídy všichni schopní žáci, které nacistické předpisy donutily zůstat na škole obecné. Ministerstvo školství požadovalo, „aby žádný skutečně schopný žák nezůstal na obecné škole z toho důvodu, že jeho rodiče nemají k tomu finančních prostředků“. Těmto žákům měla být poskytnuta sociální podpora národními výbory, popřípadě ministerstvem školství.³¹

Také u pracující mládeže bylo přijato řešení k nápravě křivd způsobených okupačním režimem. Zákon č. 33/1946 Sb. stanovil, že mladí dělníci, kteří nemohli v letech okupace nastoupit do učebního poměru, a učňové, kteří nemohli učební poměr dokončit, mohou za výhodných podmínek složit závěrečnou učňovskou zkoušku.

Také ve vnitřní práci škol bylo vynaloženo rozsáhlé úsilí k odstranění nacistických zásahů. Byla provedena rozsáhlá revize učebnic a učebních pomůcek. Obecné a měšťanské školy začaly ihned po osvobození znovu

²⁹ Věstník ministerstva školství a osvěty 1945, str. 9.

³⁰ Věstník ministerstva školství a osvěty 1945, str. 10n.

³¹ Věstník ministerstva školství a osvěty 1945, str. 48–49.

pracovat podle předválečných osnov (obecné podle osnov z roku 1933, měšťanské podle osnov z roku 1932). Pro školní rok 1945/46 byly již vydány upravené přechodné učební osnovy. Pro střední školy se vydaly pro školní rok 1945/46 přechodné přehledy hodin navazující na učební plány z roku 1933. Náprava nacistického zásahu do obsahu a struktury středních škol z roku 1941 se provedla zřízením technické větve při III. a V. třídě reálného gymnázia. Technická větev měla ve III. třídě rozšířenou výuku matematiky, fyziky a rýsování; v V. třídě byla výuka doplněna o deskriptivní geometrii a výtvarnou výchovu.³²

Pro učňovské školy byly ve školním roce 1945/1946 vyhlášeny přehledy učebních předmětů; u převážné většiny učebních oborů se počítalo s devíti výukovými hodinami týdně (jen v některých oborech byl počet hodin stanoven na 11, případně 13 týdenních hodin).³³ Avšak již počátkem roku 1946 byly vyhlášeny pro učňovské školy nové učební plány se zvýšeným počtem vyučovacích hodin. Výnos stanovil 16 vyučovacích hodin týdně nebo tříměsíční školní rok. Tříměsíční školní rok měl začínat ihned po nástupu do učení měsíční přípravkou v září. V říjnu až prosinci měla probíhat výuka učňů III. ročníku, od ledna do března nastupoval II. ročník, v dubnu až do června probíhal I. ročník. Nové učební plány se zvýšeným počtem vyučovacích hodin byly vyhlášeny pro obory kovodělné, dřevodělné, keramické, sklo zpracující, pro obory bytových úprav, oděvní, kožedělné, potravní, grafické, chemické, obchodní a pro obor holičsko-kadeřnicko-vlášenkářský,³⁴ dále pro obor hornictví a pro učňovskou školu slepců.³⁵ Současně byly pro nově zavedené vyučovací předměty vypracovány učební osnovy (týkaly se češtiny, tělesné výchovy, ruštiny, francouzštiny, angličtiny a nauky o cestovním ruchu). Pro ostatní předměty byly vydány nové učební osnovy ve školním roce 1946/1947.³⁶

Teoretická výuka se rozšířením vyučovacích hodin na učňovských školách prakticky zdvojnásobila. Zavedly se všeobecně vzdělávací předměty a tělesná výchova, rozšířilo a prohloubilo se vyučování odborným předmětům. V učňovském školství byl tím učiněn významný krok na cestě k posílení jeho úlohy a k odpovídajícímu místu v soustavě školství.

Další důležitou součástí poválečných snah o odstranění důsledků nacistické okupace bylo rozšiřování sítě škol. Také na tomto úseku bylo v krátké době dosaženo pozoruhodných výsledků. Ministr školství a osvěty, Zdeněk Nejedlý, uvedl ve svém vystoupení v kulturním výboru Prozatímního národního shromáždění dne 10. ledna 1946 následující údaje.³⁷ Od osvobození bylo k uvedenému dni v českých zemích nově zřízeno 1082 mateřských škol; celkem jich pracuje 2003. Obecných škol bylo 1758 (ve školním roce 1938/39 jich bylo 1591), měšťanských bylo 321 (ve školním roce 1938/39 jich bylo 220). Středních škol uvnitř české oblasti bylo obnoveny 34, v pohraničí bylo otevřeno 29 středních škol a 14 německých středních škol bylo přeměněno na české. Byly zřízeny nové střední školy.

³² Věstník ministerstva školství a osvěty 1945, str. 59n.

³³ Věstník ministerstva školství a osvěty 1945, str. 72n.

³⁴ Věstník ministerstva školství a osvěty 1946, str. 16n.

³⁵ Věstník ministerstva školství a osvěty 1946, str. 91n.

³⁶ Věstník ministerstva školství a osvěty, výnos z 3. 10. 1946.

³⁷ Jednotná škola, roč. I., č. 5–6, str. 224–227.

Celkový stav středních škol činil 220 (v období okupace pracovalo 125 českých středních škol). V odborném školství bylo nově zřízeno 8 škol průmyslových, 19 odborných škol, 61 zemědělských škol, 21 obchodních akademií, 17 obchodních škol, 20 odborných škol pro ženská povolání a 63 odborných škol učňovských. Pro úplnost připomeňme, že již v tomto období byla rozšiřována také síť vysokých škol. Otevřeny byly nové lékařské fakulty v Hradci Králové a v Plzni, Vysoká škola politická a sociální, Akademie výtvarných umění, Akademie musických umění a obnovena Vysoká škola veterinární. V Brně byla univerzitní studia rozšířena o studium farmacie. Krátce poté, v únoru 1946, pak bylo přijato rozhodnutí o obnově univerzity v Olomouci.

Rozsáhlé úsilí o překonání okupačních zásahů do školství a o jeho další rozvoj bylo současně doprovázeno snahou vybudovat v duchu Košického vládního programu základy nové školské soustavy, která by odpovídala potřebám lidově demokratického Československa. Základem k tomu se mělo především stát zestátnění školství, příprava jednotného školského systému a vysokoškolské vzdělávání učitelstva a prodloužení povinné školní docházky.

Myšlenka zestátnění školství byla po druhé světové válce vcelku obecně přijímána. Na Slovensku bylo o zestátnění školství rozhodnuto již 6. srpna 1944 nařízením Slovenské národní rady. Konkrétní opatření k zestátnění škol na Slovensku pak byla přijata v nařízení SNR ze dne 16. května 1945. V českých zemích se počítalo s tím, že zestátnění škol bude součástí připravovaného školského zákona.

Jednoznačně byla také přijímána myšlenka vysokoškolského vzdělání učitelstva. Dekret prezidenta republiky ze 27. října 1945 na návrh vlády a po dohodě se Slovenskou národní radou stanovil v § 1, že „Učitelé škol všech stupňů a druhů nabývají vzdělání na pedagogických a jiných fakultách (odděleních) vysokých škol. Zřízení těchto fakult (oddělení) se upraví zvlášť“.³⁸

Diferencovanější názory se objevovaly v otázce prodloužení povinné školní docházky. Převážná většina školských pracovníků zastávala názor, že je nezbytné prodloužit školní docházku do 15 let. Důvody byly spatřovány nejen v potřebě delší docházky, ale také v tom, aby rozhodnutí o volbě povolání a druhu dalšího studia bylo posunuto do zralejšího věku žáka. Řešení byla navrhována dvě. První počítalo s prodloužením dosavadní osmileté školní docházky na devět let; druhé pak s povinnou dvouletou docházkou do mateřské školy ve věku 5–7 let a osmiletou školní docházkou ve věku 7–15 let. Důležitou součástí snah o rozšíření povinné školní docházky byly úvahy o tom, jak zabezpečit další školní vzdělání u té části mládeže, která nepokračuje po ukončení povinné školní docházky ve studiu na výběrových školách. Cestu k řešení u pracující mládeže ukázal v českých zemích již výše uvedený výnos ministerstva školství o nových učebních plánech se zvýšeným počtem vyučovacích hodin.

Požadavek jednotné školy, živý již v předmnichovské republice, byl aktivně podporován nejen školskými pracovníky, ale měl také sympatie značné části veřejnosti. Představy o konkrétní podobě jednotné školy však

³⁸ Věstník ministerstva školství a osvěty 1945, str. 127.

jednotné nebyly. Hlavní rozdíly se projevovaly v tom, že část pedagogických pracovníků prosazovala celistvost a jednotu vzdělání, část pak větší specializaci. Další neshody byly v chápání úlohy klasického jazykového vzdělání v poměru k přírodovědnému vzdělání, v rozsahu požadavků na žáky jednotné školy, v péči o rozvoj individuálních vloh a nadání žactva. Z rozdílných pedagogických přístupů (nehledě na rozdíly politické, které se výrazně projevily zejména později) vyrůstaly nejrůznější názory na diferenciaci jednotné školy, a to především na stupni druhém, ale také na stupni třetím.

Všeobecně se mínilo, že úsilí o jednotnou školu, které navazovalo na reformní snahy z let předmnichovské republiky, bude co nejdříve také potvrzeno školským zákonem. Avšak po volbách v květnu 1946, kdy se stal ministrem školství Jaroslav Stránský, se práce na reformě škol znovu oddálily, a teprve únor 1948 přinesl vítězství.

СРЕДНЯЯ ШКОЛА В ЧЕХИИ ПОСЛЕ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

Шестилетняя нацистская оккупация нанесла чехословацким школам материальный ущерб и деформировала их. Дело в том, что в течение этого времени они были приспособлены требованиям германизации нашей страны и фашистской политике перевоспитания чешской молодежи.

Этим стремлениям служила новая система управления школами, позволяющая формой постановлений в короткое время привести в исполнение всё что угодно. Изменения были проведены не только в организации школ, но главным образом и в содержании обучения. Поэтому после поражения нацизма наступил период упорной работы, которая в начальной фазе стремилась к быстрому преодолению последствий оккупации. Первые шаги вели к тому, чтобы в кратчайшее время начались занятия. Хотя это и была трудная задача, но преодолена она была очень быстро в результате чрезвычайной активности народа. Спустя неделю после ликвидации оккупации начались занятия в большинстве начальных и средних школ. Затем с 1-го июня начались занятия и в вузах. Далее в согласии с Кошицкой правительственной программой были внесены изменения в направлении работы школ и кроме того была расширена сеть школ.

Вторым этапом мишного стремления в области школьного дела была его организация на новой платформе. Новые школы должны были перейти в руки государства, должны были быть едиными, должно было быть продлено обязательное посещение школы а для этого необходимо было обеспечить учителей высшим образованием. Несмотря на то, что эти идеи после второй мировой войны принимались в основном всеми, осуществить их удалось только через несколько лет, после победы Февральской революции в 1948 году.

DIE MITTELSCHULEN IN DEN BÖHMISCHEN LÄNDERN NACH DEM ZWEITEN WELTKRIEG

Die sechsjährige faschistische Okkupation hinterließ der befreiten Republik ein sehr beschädigtes und deformiertes Schulwesen, da es die ganzen sechs Jahre lang den Bedürfnissen der Germanisierung unseres Landes und der faschistischen Politik der Umerziehung unserer Jugend angepaßt worden war.

Diesen Bestrebungen diente ein neues System der Schulleitung, das es ermöglichte, in der Form von Anordnungen in kurzer Zeit alles durchzusetzen. Die Eingriffe wurden nicht nur in der Organisationsstruktur, sondern auch vor allem im Bildungsinhalt durchgeführt.

Deshalb folgte nach der Niederlage des Faschismus eine Zietspanne angestrenzter Arbeit, die in der ersten Phase zur schnellen Überwindung der Folgen der Okkupation hinzielte. Die ersten Schritte führten zur schnellsten Wiederaufnahme des Unterrichts. Wenn es auch eine schwierige Aufgabe war, sie wurde mit Hilfe außerordent-

licher Aktivität des Volkes bald gemeistert. Kaum eine Woche nach dem Ende der Okkupation wurde der Unterricht an den meisten Volks-, Bürger- und Mittelschulen wieder aufgenommen. Am ersten Juni begannen auch unsere Hochschulen den Unterricht. Im Einklang mit dem Regierungsprogramm von Košice wurden die faschistischen Eingriffe in unser Schulwesen beseitigt, und das Netz der Schulen wurde erweitert.

Die zweite Phase der friedlichen Bemühungen im Bereich des Schulwesens stellt sein Aufbau auf neuen Grundlagen dar. Das neue Schulwesen sollte in den Händen des Staates und einheitlich sein, die Schulpflicht sollte verlängert und eine Hochschulbildung der Lehrerschaft gesichert werden. Wenn auch diese Ideen nach dem zweiten Weltkrieg allgemein akzeptiert wurden, dauerte es noch einige Jahre lang, ehe sie verwirklicht werden konnten. Ihre Realisierung wurde erst durch den Februarsieg im Jahre 1948 gesichert.